

IVAN CIFRIĆ: POJMOVNIK KULTURE I OKOLIŠA

(Visoka škola za poslovanje i upravljanje „Baltazar Adam Krčelić“,
Zaprešić, 2009)

Izdanje „Pojmovnik kulture i okoliša“ predstavlja neuobičajeni leksikon pisan za područje interakcije kulture i okoliša koje, s druge strane, predstavlja i očekivani znanstveno-istraživački angažman prof. dr. Ivana Cifrića s obzirom na njegov dugogodišnji znanstveni i nastavni rad posvećen različitim disciplinama (sociologija religije, sociologija obrazovanja, sociologija sela, bioetika, teorija i etika okoliša...), uključujući i njegov osobit doprinos u utemeljenju socijalne ekologije kao znanstvene discipline u Hrvatskoj. Pojmovnik obuhvaća 433 pojma objašnjena iz aspekta nekoliko disciplina, koji se, kako se u predgovoru ističe, prema autorovom nastavnom iskustvu češće koriste, a ponajprije je namijenjen studentima/cama za područja kulture i okoliša, kao i za neke druge nastavne kolegije, vezano za sve širi znanstveni, stručni, pa i politički interes za problematiku okoliša. Predgovoru i obrađenim pojmovima priložen je popis korištene literature (podijeljene u rječnike i leksikone, te knjige i članke), bilješka o autoru i kazalo imena, a ukupna građa tiskana je na 266 stranica.

Termini koji su obuhvaćeni u pojmovniku pripadaju različitim disciplinama: sociologiji i njezinim granama, ekologiji, biologiji, antropologiji, filozofiji, etnologiji itd. Osim toga, kako autor ističe u predgovoru, dio prezentirane građe predstavlja dio i socijalnoekološkog pojmovnika, koji je u pripremi. Između nekoliko načina sastavljanja pojmovnika, a glede leksikografskog koncepta, odabran je pristup da se uz pojedine pojmove i interpretaciju navode samo neki autori. Za neke citate ili značajna mjesta u tekstu, osim autora i godine, navedene su i stranice. Uz hrvatske termine navedeni su i engleski i njemački, a ponegdje izvorni grčki ili latinski.

Pregledavajući pojmovnik, od prvog termina (adaptacija) do posljednjeg („žrtveni jarac“), ne možemo a ne izraziti, prije svega, dobrodošlicu ovako zanimljivom i korisnom izdanju. Tako ćemo među pojmovima pod slovom „a“ naći ne samo očekivane, kao što su adaptacija, agrarno društvo, androcentrizam, antropocentrizam, već i objašnjenje antropobiotskog sustava, autopoietičkog sustava, Alijanse za spas civilizacije i ostalih termina prisutnih u različitim recentnim teorijskim i istraživačkim preokupacijama kulturom i okolišem. Isto je i s ostalim dijelovima pojmovnika. Za pojmove koji počinju slovom „b“ tu su, pored često raspravljanih kao što su biocentrizam, biodiverzitet i bioetika, objašnjenja i za bio/geo/kibernetsku revoluciju, biopiratstvo, biotičku ekumenu te u Hrvatskoj i na Mediteranu vrlo aktualnu - betonizaciju obale. U kontekstu objašnjenja biološko-

krajobrazne raznolikosti ističe se kako u Hrvatskoj razlikujemo čak 16 krajobraznih jedinica, među kojima su sjevernodalmatinska zaravan, zadarsko-šibenski arhipelag, posebno dalmatinska Zagora i obalno područje srednje i južne Dalmacije.

Osim objašnjena pojma „civilizacija“ sa stanovišta okoliša i kulture, objašnjavaju se i pojmovi cyberkulture, cyberfeminizma, cuberpunka i cyberspacea. Zatim nas autor uvodi u skupinu, za ovu priliku nazvanih, „d“ pojmova, unutar koje, osim dinamične ravnoteže, divljine i društva rizika, između ostalih pojašnjava i pojmove dubinske ekologije, druge prirode te aktualnog desetljeća obrazovanja za okoliš. „E“ ili ekologija, odnosno mnoštvo pojmova vezanih za ekologiju i ekološko predstavljaju i najbrojnije obrađene pojmove u knjizi. Započinje sa svjetski poznatim ekološkim pokretom, ili kako ga autor označava - borbenom zajednicom *Earth First!* (Prvo Zemlja!), pa preko efekta staklenika, ekocentrizma, ekodiktature i ekofeminizma dolazi do različitih pojmova koji u sebi sadrže ekologiju i ekološko (ekološka etika, ekološka teologija, ekološki imperativ, ekološki odgoj...), da bi nam pojasnio i pojam eugenike, zatim eugeničkog društva i evolucije. Osim toga objašnjava pojmove estetike krajobraza i estetike prirode, a kod određenja etike okoliša ističe se i sinonim ekološka etika, s napomenom kako je najčešće u uporabi termin ‘ekološka etika’ kojim se pokriva značenje obaju termina (str.76). ‘Gaja hipoteza’ je prvi pojam kojim započinje tzv. „g“ skupina, u kojoj su i pojmovi gen, genetički inženjering, genom, geokiborg, globalna ekologija, globalizacija, GM proizvodi.

Objašnjenja pojmova hazard i holizam uvode nas u „h“ skupinu pojmova. Tu su još kovanice vezane za ekološku ravnotežu kao homeostaza i homo ekologikus, te oni koji su vezani za kulturološka određenja čovjeka u okolišu (homo kiborg, homo sapiens neanderthalensis, homo tehnikus...). Osim imperija, industrijalizma i industrijskog društva, u nastavku pojmovnika određuju se sljedeće kategorije: indikatori kvalitete okoliša, indeks ljudskog razvoja, instrumentalna vrijednost prirode, interesni trokut, intrinzična vrijednost prirode, kao i objašnjenja onoga što se u kulturno okolišnom kontekstu podrazumijeva pod ‘izgubljenom generacijom’, invazijom i izumiranjem vrsta. Ovdje se također uključuju pojmovi koji na suprotstavljen način određuju prirodu – instrumentalna i intrinzična vrijednost prirode. Prvim se očituje način na koji se moderno društvo odnosi prema prirodi, a drugim se priznaju vrijednosti prirode kao takve i njezino pravo na samorazvoj (str. 107).

Za kulturu i okoliš bliskim pojmovima kataklizme i katastrofe pridružuju se najnovije kovanice kao što su kibernetika, kibnetska civilizacija i kiborg društvo. U ovom dijelu su, između ostalih, uključeni i pojmovi klima, klimatske promjene, kloniranje, kolaps, kolonizacija te značajna obilježja konferencija i sadržaji konvencija u svezi s okolišem. Tu je, osim Konferencije UN o okolišu i održivom razvoju iz Rio de Janeira (1992) i Konvencija o europskim krajobrazima (Firenca, 2000) koja se, prije svega, određuje kao međunarodni ugovor o zaštiti krajobraza, a na kojoj je usvojena i definicija krajobraza (str 119). Zatim se određuje i

pojam - kulturni krajobraz - s njegova dva podtipa: krajobraz s velikim sudjelovanjem prirodnih ekosustava i velikom raznolikošću vrsta; krajobraz s pretežitim antropogenim strukturama kojega obilježavaju intenzivna poljoprivreda, naselja, industrijska postrojenja – urbani i industrijski krajobraz (str.132). Također su dana objašnjenja široke lepeze pojmova vezanih za kulturu (kultura mira, kultura smrti, kulturna antropologija, kulturna entropija...). Pojmovi *land ethic* (etika zemlja) i lokalizacija čine sadržaj „I“ skupine pojmova.

Pored pojmova prisutnih u suvremenim teorijama kulture i društva, kao što su McDonalizacija, Manifest 2000, menadžerizam, modernost, multikulturalizam i multiopcionalnost konzumizma, u sljedećoj skupini pojmova pojašnjavaju se i magični trokut, metabolizam, mistanazija, mreža života, molekularna sat, vezani za teoriju okoliša.

U kontekstu kulture i okoliša dana su i objašnjenja o tome što se podrazumijeva pod načinom proizvodnje, načinom življenja, naseljem zajedničkih interesa, novim svijetom, novim anomistima, novim konzumentom, novim savezom i novim socijalnim pokretima, te definicije nevladinih udruga, ‘ničije zemlje’ i noosfere, karakteristike Nove ekološke paradigme (NEP) i principi nove etike.

Osim nezaobilaznih koncepata obrazovanja za održivi razvoj, obrazovanja za okoliš, zatim pojmova održivi razvoj i održivo društvo, u skupini pojmova koji počinju slovom „o“, između ostalih, nalaze se i pojmovi odčaravanje svijeta, održivost, otpad, ozonski omotač i ozonska rupa. Ovdje se definira i što je to orijentacijsko znanje – znanje o etičnosti postupaka u primjeni znanstvenog mišljenja, komplementarno znanstvenom znanju (str.161).

Iz niza pojmova koji počinju slovom „p“ se ističu opširna objašnjenja patenta na život, perma kulture, platforme dubinskog ekološkog pokreta, političke ekologije i politiziranog okoliša, zatim pothranjenosti u svijetu, prehrane, prirode i prirodnog krajobraza te prosvjetiteljstva. Posebno se objašnjavaju pojmovi park prirode i prirodni krajobraz, čije ćemo definicije ovdje izdvojiti. Pod parkom prirode podrazumijeva se zaštićeni dio izuzetnog prostora koji je oblikovala priroda i u kojem nisu dopuštene gospodarske aktivnosti, osim znanstvenih istraživanja, individualnih i organiziranih posjeta. U Hrvatskoj je proglašeno devet parkova prirode (Kopački rit, Medvednica, Velebit...) i 38 park-šuma (Zlatni rat, Trakošćan...), a u planu je proglašenje još sedam (Elafiti, Lička Plješivica...). Prirodni krajobraz je, s druge strane, naziv za manji dio Zemljine površine prirodnog izgleda koji čovjek može obuhvatiti jednim pogledom, a društvo ih, prema Konvenciji o europskim krajobrazima, posebno zaštićuje ako procijeni da su vrijedni (ekološki, ekonomski, estetski) zaštitite (str.176).

Kao što je bilo i za očekivati, slijede pojmovi rast, rat i okoliš, raznolikost kultura, razvoj, regionalizam, religija, zatim resursni menadžer, retradicionalizacija, Rimski klub, rizik, R-strategija, ruralne kultura, ruralni metabolizam i o konceptu - ruža kulturne evolucije. Ovim konceptom tumači se razvojna perspektiva čo-

vjekove kuturne evolucije od neolita do suvremenog doba, a pretpostavlja antropizaciju i širenje antropogenog svijeta (antropobiotičke ekumene) te reflektivnost mišljenja (str. 190-91).

U skupini pojmova koji počinju slovom „s“ određuju se, između ostalog, samoorganizacija, samoostvarenje, seljačka kultura i seljačko društvo, smeće u svemiru, specizam, solarni krov, Stockholmska konferencija o zaštiti okoliša iz 1972., strategije ostvarivanja održivog razvoja i svjetski ethos. Opširno se piše o nastanku i predmetu socijalne ekologije, za koju se ističe da, osim discipline, označava i istraživačku orijentaciju, projekt formiranja nove paradigme civilizacijskog razvoja, kao i stručnu podlogu za socijalni angažman pojedinca, grupa i društva (str. 198-200). Posebno se izdvaja i sociologija okoliša koja je, kako autor naglašava, sedamdesetih godina prošlog stoljeća dovela u pitanje sociološke teorije i započela prekid njihove „ekološke apstinencije“ (str. 202). Nadalje se određuje pojam šume kao jednog od najsloženijih kopnenih ekosustava. U ovom kontekstu spominje se i podatak da, na primjer, u Hrvatskoj šume pokrivaju oko 2,1 mil ha (37% ukupne površine), u kojima obitava 260 autohtonih vrsta drveća, 60 vrsta se gospodarski koristi, a također se dodaje kako je u gospodarenju šumama potkraj 18. stoljeća primijenjeno načelo održivosti.

Tehnički optimizam, tehnocentrizam i tehnodiktatura predstavljaju uvodne pojmove „t“ skupine u kojoj se našao i totalni krajobraz, termin za koji se autorstvo pripisuje Aleksanderu von Humboltu, a koji obilježava nestanak polariteta grad-selo kao posljedice globalne kulturne entropije, posebice urbanizacijske plime (str.214). U ovom su dijelu još i pojmovi tradicija, transpersonalna ekologija, treća kultura i treći sektor.

Skupina pojmova koji počinju slovom „u“, pored objašnjenja procesa urbaniziranja ekološkog diskursa, sadrži pojmove - urbanizacija i utopija.

U sljedećoj skupini daju se objašnjenja velike transformacije i velike tranzicije, te distinkcije između ovih dvaju pojmova, kao i pojmovi voda i vrti grad. Zatim se s dva pojma (Washingtonski sporazum iz 1989. godine i fenomen *water stress-a*) predstavlja „w“ skupina.

Jednom od ključnih ekoloških odrednica – zagađenje okoliša - započinje sljedeći dio pojmovnika koji se nastavlja objašnjenjem zajednice i zajedničkog naslijeđa čovječanstva. Slijedi zatim zaštita okoliša, s naglašavanjem njezina shvaćanja odnosno koncepta koji se razlikuje prema profesionalnom pogledu aktera zaštite okoliša (ekološke udruge, zaposlenici državnih ustanova, znanstvenici, djelatnici u obrazovanju, kulturi i umjetnosti...) (str.223-224). U nastavku su pojmovi zaštita prirode, zaštita vrsta i zaštita životinja. Boja ekologije – zeleno - glavna je odrednica pojmova koji slijede, pa se tako nižu: zelena biblija, zelena revolucija, zeleni gradovi, zeleni trokut i zeleno društvo. Zemlja koja, kako autor naglašava, ima simboličko značenje u svakoj kulturi i predstavlja ključnu točku interesa ekologije i teorije okoliša, također je dobila posebno mjesto u pojmovniku. Ovaj, pretpo-

sljednji, dio nastavlja se pojašnjenjima zlatnog pravila ekološkog menadžmenta, zlatne riže i zlatnog pravila, a završava definiranjem znanosti o kulturi, znanstvene nedoraslosti, znanstvenog znanja, zoomorfizma i zoosociologije.

Posljednji dio pojmovnika započinje „podsjećanjem“ na život – njegovu pojavu, proces, oblik, izvor, svojstva i obilježja, a u nastavku se objašnjava i što se podrazumijeva pod životnim ciklusom proizvoda i životnim standardom. Pojmovnik završava određenjem simbola ‘žrtvenog jarca’.

Bez obzira na činjenicu da su u hrvatskoj znanosti, gotovo paralelno sa svjetskim istraživačkim iskustvima, problematika okoliša kao i odnos kulture i okoliša postali interes mnogih disciplina, uključujući studije i projekte, ovim pojmovnikom dobili smo još jedan izvor građe koristan za studente/mlađe istraživače, kao i za znanstvenike koji u sve većem broju, iz različitih disciplina, prilaze ovim temama.

Ivanka Buzov